

5. Шейко В.М., Кушнарченко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2003. – 295 с.

УДК 37.017.7

САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТА ЯК КРИТЕРІЙ ЙОГО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Пилипенко Є.О.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

У статті досліджується самовиховання вчителя як критерій сформованості його професійно-педагогічної культури. Визначаються педагогічні умови організації самовиховання майбутнього вчителя.

Ключові слова: самовиховання вчителя, культура, професійно-педагогічна культура.

САМОВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТА КАК КРИТЕРИЙ ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Пилипенко Е.О.

В статье исследуется самовоспитание учителя как критерий сформированности его профессионально-педагогической культуры. Определяются педагогические условия организации самовоспитания будущего учителя.

Ключевые слова: самовоспитание учителя, культура, профессионально-педагогическая культура.

STUDENT'S SELF-DEVELOPMENT AS THE CRITERIA OF HIS PROFESSIONAL PEDAGOGICAL CULTURE

Pylypenko E.

Teacher's self-development as the criteria of his professional pedagogical culture is being investigated in the article. Pedagogical conditions of organization the self-development among future students are given.

Key words: teacher's self-development, culture, professional-pedagogical culture.

Актуальність проблеми. Вчитель є центральною фігурою школи. „Найдосконаліші програми, підручники, технічні засоби не можуть компенсувати душевну черствість, нетактовність, грубість, невідповідність педагога” [1, С. 22].

Як стверджує І. Зязюн, „високе звання „вчитель” набуває свого справжнього змісту лише тоді, коли воно єдине з поняттям культури” [2, С. 47].

Сучасні реалії життя та освітянської сфери висувають нові, підвищені вимоги до постаті вчителя та його професійно-педагогічної культури.

Наявність відповідного рівня професійної культури в педагога, згідно О.В. Барабанщикова [3], Л.С. Нечепоренко [4], Є.В. Бондаревської [5], Т.В. Іванової [6] та інших характеризується усвідомленням себе як представника своєї професії (наявністю професійної Я-концепції); усвідомленням необхідності особистісного та професійного самовдосконалення з метою самореалізації життєвого шляху та досягнення професійного успіху; наявністю відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок; розвиненою рефлексією; творчою активністю; активністю особистості з самовдосконалення та самоформування.

Таким чином, креативність та професійне самовиховання при зрізі педагогічної діяльності є основними критеріями рівня розвитку професійно-педагогічної культури.

Аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури з питань формування особистості та загальної теорії діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.М. Узнадзе, Г.С. Костюк та інші); єдності свідомості, особистості та діяльності (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Є.І. Рогов, Ю.М. Орлов та інші); професіоналізму особистості та діяльності (Н.В. Кузьміна, О.К. Маркова, А.А. Деркач, В.О. Сластьонін, Г.Ф. Пономарьова та інші); професійно-педагогічної культури особистості (І.Ф. Ісаєв, М.С. Каганян, Ю.А. Жданов, Л.С. Нечепоренко,

В.М. Гриньова, Н.Б. Крилова та інші); професійно значущих особистісних якостей (О.П. Черних, В.Д. Шадріков, С.Я. Батищев, Н.Ф. Тализіна, Л.А. Барановська та інші); безперервної освіти (Л.І. Анциферова, Є.П. Белозерцев, О.П. Владиславлев, О.В. Даринський, Ю.М. Кулюткін, В.Г. Оношкін та інші); теорії управління педагогічними системами (Ю.О. Конаржевський, В.С. Лазарєв, М.М. Поташнік, Т.І. Шамова, Ю.К. Бабанський та інші); самовиховання та самоосвіти (Л.І. Рувинський, О.І. Кочетов, О.Я. Арет, С.Б. Єлканов, В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко, В.О. Сластьонін, І.Ф. Ісаєв, О.Г. Ковальов, О.О. Бодальов, Л.С. Нечепоренко, О.А. Кобенко, О.Г. Кучерявий, Л.М. Мітіна, Л.М. Миронова, Є.І.Рогов, П.Н. Осипов та інші) дозволив нам дійти висновку, що самовиховання вчителя як система функціонує лише за наявності відповідного рівня професійно-педагогічної культури, що є умовою, передумовою та результатом самовиховної активності студента і вже працюючого вчителя.

Метою нашої статті є обґрунтування професійного самовиховання вчителя як критерію сформованості його професійно-педагогічної культури; визначення педагогічних умов організації самовиховання майбутнього вчителя.

Культура взагалі – поняття суперечливе, комплексне, малодосліджене. Більшість дослідників погоджується з тим, що культура – є засобом соціалізації, її засвоєння є умовою перетворення біологічного індивіда на соціальну особистість. Культура є творчим спадком людства, вона включає як духовні, так і матеріальні цінності. Поза культурою людська цивілізація не може існувати, оскільки культура є середовищем, яке вирощує та живить особистість (П.О. Флоренський).

Серед численних підходів щодо визначення поняття професійної культури вчителя та її структури можна виділити три основні. Автори першого підходу ототожнюють професійну культуру з професійною компетентністю, зводячи її лише до культури діяльності вчителя (М.С. Каганян, Ю.А. Жданов, Е.С. Марканян та ін.). Другий підхід визначає професійно-педагогічну культуру як культуру особистості, виявляючи її в наявності та певному рівні розвитку професійно значущих особистісних якостей (В.М. Гриньова, Л.Н. Коган, В.М. Межуєв та ін.). Автори третього підходу (Н.Б. Крилова, Є.Б. Гармаш, О.І. Кочетов,

Л.С. Нечепоренко, Г.А. Кузнецов, О.М. Степанов, Г.Г. Колінець та ін.) розуміють професійно-педагогічну культуру як сплав різних культур, що виявляються на особистісному та діяльнісному рівнях. Згідно цього підходу, культура педагога є складною особистісною властивістю, що виявляється в зрілості та розвиненості стійких особливостей свідомості вчителя, а саме: в професійно-педагогічній спрямованості, наявності професійної «Я-концепції», професійного мислення; в стійких особливостях його поведінки.

У дослідженнях Є.Б. Гармаш, Т.В. Іванової, Т.Ф. Рязанової зміст професійно-педагогічної культури розкривається як система індивідуально-професійних якостей, ведучих компонентів та функцій. Педагогічна культура представлена як інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова та передумова ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача *та умова професійного самовдосконалення* [7, С. 11].

Таким чином, в окремих дослідженнях професійно-педагогічна культура розглядається як умова професійного самовдосконалення. Проте з іншого боку самовиховання якісно визначає рівень культурного розвитку особистості, тобто є критерієм сформованості культури. Лише культурна людина усвідомлює власні недоліки та позитивні сторони, та намагається їх змінити. Відтак, лише культурна людина прагне самовдосконалення, оскільки ознайомлена з ідеалами, втіленими в цінностях людства або конкретної професії, й ці знання є поштовхом до її рефлексії з моменту «ким я є» (Я-теперішнє) та «ким я міг би бути» (Я-ідеальне). І це засвідчується відповідними дослідженнями.

Самовиховання, як говорить Л.І. Рувинський, – це не лише свого роду механізм, що дозволяє вчителю сформуванати в себе ті або інші вміння педагогічної техніки, але й *засіб професійного розвитку особистості*, її інтелекту, почуттів та волі тощо [8, с. 107].

Як засіб та процес самоактуалізації й самореалізації розуміє природу самовиховання й П.М. Осипов. Він визначає самовиховання як свідомий цілеспрямований процес засвоєння людиною соціального досвіду, вдосконалення себе в різних напрямках розвитку у відповідності з інтересами суспільства та самої особистості в душі загальнолюдських цінностей [9, с. 21].

О.С. Газман осмислює самовиховання особистості як поняття, що характеризує намагання людини увійти в світ вже вироблених людством цінностей та нормативів, особистісно побудувати їх, та побудувати власну позицію в самореалізації власного життєвого шляху. Самовиховання особистості є діяльністю, яка забезпечує просування по свідомо обраній траєкторії життєвого шляху з метою досягти сформованого в свідомості ідеалу. Воно генетично пов'язане та базується на культурній спадщині людства, реалізується завдяки засвоєнню культури, інтеріоризації цінностей та відтворення їх через призму власного світобачення у своєму житті на шляху до самореалізації – досягнення свободи [10].

Узагальнюючи думки вчених, ми розуміємо самовиховання як поняття, яке характеризує певний рівень культурного розвитку особистості. Його наявність є критерієм, показником культурного розвитку людини, який виражається в свідомому прагненні до самореалізації. При цьому самовиховна робота використовується як засіб досягнення окреслених в контексті прагнення до самореалізації власного життєвого шляху – цілей.

Таким чином, професійно-педагогічна культура розглядається нами як умова і як результат самовиховання вчителів та студентів.

У ході нашого дослідження нами було досліджено взаємозв'язок рівнів самовиховної активності студентів та рівні сформованості професійно-педагогічної культури.

Було виділено рівні культури: критичний, допустимий, високий. За критерії визначення рівнів професійно-педагогічної культури нами було взято: інтеріоризацію педагогічних цінностей; повноту психолого-педагогічних, методичних, технологічних знань; ступінь оволодіння творчими та інноваційними способами і прийомами роботи; методами і прийомами самовиховання; ступінь розвитку професійної самосвідомості; потребу у самореалізації; наявність самовиховної роботи.

Для визначення рівнів самовиховної активності ми користувалися положеннями педагогів та психологів стосовно передумов процесу самовиховання, які ми визначили за його критерії: наявність потреб та мотивів для самозміни (ступінь усвідомленості та бажаності самовиховання), ступінь сформованості професійної Я-концепції (відповід-

ний рівень розвитку професійної самосвідомості), активно-позитивне ставлення до професії (професійно-педагогічна спрямованість), наявність професійного ідеалу, усвідомлення самовиховання як засобу самореалізації власного життєвого шляху.

Таким чином, нами було визначено рівні самовиховання, їх характер та показники.

Рівнями самовиховання ми визначили: низький, середній, високий. Низький рівень самовиховання має ситуативний характер. Його критерієм є ситуативна корекція особистісних якостей, поведінки, зумовлена зовнішніми факторами. Студенти, в яких низький рівень самовиховання, характеризуються нейтральним або негативним ставленням до професії; їх знання про педагогічні цінності поверхові; знання про ідеал педагога дуже приблизне, на рівні перелічування найпоширеніших стереотипових особистісних якостей (добрий, справедливий, розумний тощо); мотивація до професійного та особистісного вдосконалення відсутня, конфлікт між вимогами методистів або вчителів до педагогічної діяльності та особистості студентів розв'язується останніми ситуативною корекцією вказаних якостей або властивостей; знання про самовиховання та його методи і прийоми відсутнє, оскільки воно не має особистісної цінності, важливості в очах самих студентів. Відповідно, низькому рівню самовиховання відповідає критичний рівень професійно-педагогічної культури.

Середній рівень самовиховання характеризується епізодичним характером. Критерієм його визначення є нерегулярне свідоме виправлення своїх якостей, поведінки, продиктоване зовнішніми, об'єктивними умовами. Середній рівень самовиховання студентів зумовлюється розвиненою професійно-педагогічною спрямованістю; сформованим в свідомості образом ідеального педагога, до якого вони прагнуть досягнути, проте мотивація не є стійкою, що й зумовлює епізодичність дій із самовиховання; професійна самосвідомість розвинена на достатньому рівні, професійна Я-концепція сформована не повністю через недостатній рівень розвиненості педагогічної рефлексії; студенти не завжди можуть знайти справжні причини власних професійних невдач; знання про самовиховання розрізнені. Високий рівень самовиховання характеризується регулярним характером. Критерієм його визначення є

наявність постійної планомірної роботи над собою; самовиховання виступає для студента як глибоко усвідомлена особистісна цінність, засіб самореалізації. Високий рівень самовиховання студента характеризується екстеріоризацією педагогічних цінностей, творчим переосмисленням та перетворенням їх; образ ідеального педагога є фактором, який мотивує до професійного самовдосконалення; професійна Я-концепція сформована, рівень розвиненості педагогічної рефлексії високий (студент постійно займається самоаналізом професійних невдач та успіхів, відшуковує їх справжні причини, прогнозує власний план дій на майбутнє); самовиховання має особистісну цінність, виступає як засіб самореалізації для особистості.

У ході дослідження нами було виявлено взаємозв'язок рівнів самовиховання та рівнів сформованості професійно-педагогічної культури. Відтак високому рівню професійно-педагогічної культури відповідає високий рівень самовиховання, допустимому – середній, критичному – низький.

Нами було виявлено умови мобілізації самовиховної активності студентів та педагогів, які виявилися складовими компонентів професійно-педагогічної культури: професійно-педагогічна спрямованість особистості, яка виражається в позитивному ставленні до професії, інтересі до неї та схильністю займатися педагогічною працею; інтеріоризація цінностей професії в самосвідомості особистості; потреба у самозміні завдяки ознайомленню з образом ідеалу; мотивація до професійного вдосконалення, викликана завдяки створенню власної професійної Я-концепції та порівнянню її з образом ідеального педагога; розуміння самовиховання як засобу власної самореалізації в житті та професії; адекватність самооцінки, усвідомлення особистістю свого образу життя, своїх позитивних якостей та недоліків, намагання стати краще; знання методики самовиховання, засобів та способів роботи над собою, володіння ними.

Таким чином, ми вважаємо, що маємо всі підстави вважати професійно-педагогічну культуру умовою та результатом самовиховання студента та педагога.

Педагогічні умови організації самовиховання студентів ми забезпечили в ході викладання спецкурсу «Самовиховання вчителя як шлях до

успіху» завдяки використанню та поєднанню різних видів роботи: лекцій, лекцій-дискусій, семінарів, рольових ігор, тренінгів та самостійної роботи студентів. Спецкурс побудований за модульним принципом, та включає 3 модулі – за кількістю компонентів професійно-педагогічної культури (аксіологічний, технологічний, особистісно-творчий). Порядок розташування модулів визначається логікою забезпечення умов самовиховання, які ми визначили раніше.

Після засвоєння курсу рівень самовиховання студентів значно підвищився. Результати експерименту характерні тим, що всі випробовувані експериментальних груп досягли достатнього та високого рівня професійно-педагогічної культури. Студенти за підсумками експериментального навчання в цілому отримали максимальне прирощення середнього балу в особистісно-творчому компонентів 1,826 (в технологічному – 1,566 та, відповідно, аксіологічному – та 1,1 б). Високого рівня професійної культури досягли 69,23% студентів експериментальної групи. У контрольних групах цей показник дорівнює 43,98% .

Дуже хороших результатів досягли наші дії з організації та розвитку процесу самовиховання серед студентів. Відсоток студентів, який займається особистісним та професійним самовихованням, зріс з 12 до 83%.

Таким чином, в ході статті нами було обґрунтовано професійне самовиховання студентів та педагогів як критерій сформованості їх професійно-педагогічної культури; визначено та обґрунтовано роль професійно-педагогічної культури як умови та результату самовиховання студентів і педагогів; було виявлено педагогічні умови організації професійного самовиховання студентів, які полягають в забезпеченні активізації стимулювання й розвитку компонентів професійно-педагогічної культури в ході спеціально організованої діяльності підопічних, а саме: завдяки засвоєнню спецкурсу «Самовиховання вчителя як шлях до успіху».

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологическая профилактика недисциплинированного поведения учащихся / Под. ред. Л.М. Проколенко, В.А. Татенко. – К.: Вища школа, 1989. – 254 с.

2. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1989. – 302с.
3. Барабанчиков А.В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов и задачи секции педагогики высшей школы педагогического общества РСФСР / Профессиональное мастерство преподавателя высшей школы: Материалы семинара, проведенного 27-28 ноября 1979 г. в г. Орджоникидзе. – М., 1980.
4. Нечепоренко Л.С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 270 с.
5. Бондаревская, Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность [Текст] / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1999. – № 3.
6. Иванова Т.В. Професійна культура майбутніх вчителів // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 86-94.
7. Исаев, И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы [Текст] / И.Ф. Исаев. – Белгород: БГПИ, 1993 – 219с.
8. Учителю о педагогической технике / Под ред. Л.И. Рувинского. – М.: Педагогіка, 1987. – 160 с.
9. Осипов П.Н. Стимулирование самовоспитания учащихся: Концепция и программа опытно-экспериментальной работы на 1998-2000 гг. Казань.: б/и, 1998. – 44 с
10. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. // Новые ценности образования. Вып. 6. – М., 1996. – С. 34-41.